

Tussenrapportage KIGO-aanvraag 2010

Community of Practice (CoP) Valorisatie Biomassa uit Natuur & Landschap

1. Inleiding

2. Voortgang

Activiteiten & resultaten

De uitgevoerde activiteiten en de resultaten daarvan zijn als volgt te kwalificeren:

- 1) *Organisatie van “binnenkring” voortgangs- en positioneringssessies*
De “binnenkring” van de Community of Practice (CoP) Valorisatie biomassa uit natuur & landschap bestaat uit a) vertegenwoordigers van de verschillende deelnemende onderwijsinstellingen, b) een vertegenwoordiger van de regio Noord-Veluwe en c) kopstukken uit het werkveld (overheid / NGO's / TBO's / kennis- en adviesbureaus) die gezamenlijk opereren. Naast de kort termijn agenda (lees: lopende projectzaken), is binnen dit verband gewerkt aan de middellange termijn door transitie-experimenten expliciet te maken en de lange termijn agenda doordat het kennisdomein scherper is gedefinieerd.
- 2) *Organisatie van “buitenkring” kennisbijeenkomsten*
Naast meer intern gerichte denk- en werksessies, hebben we tot op heden twee breed aangekondigde en druk bezochte “buitenkring” bijeenkomsten georganiseerd. De eerste bijeenkomst op 13-3-2010 stond in het teken van het in gezamenlijkheid nadenken over een aanvraag binnen het programma Mooi Nederland – ‘het kloppend energiehart van Nederland’ (zie bijlage 1). Weliswaar is het niet gekomen tot een gezamenlijke aanvraag, wel zijn op deze bijeenkomst nieuwe contacten gesmeed en uiteindelijk door enkele organisaties een gezamenlijk voorstel ingediend binnen Mooi Nederland (zie hieronder). De tweede bijeenkomst betrof een mini-symposium (16-3-2011 > zie bijlage 2) waar de verschillende transitie-experimenten kort en bondig aan het publiek werden gepresenteerd.
- 3) *Expliciteren transitie-experimenten*
Centraal in de KIGO-aanvraag staat het ondersteunen van transitie-experimenten, d.w.z. experimenten waarin initiatiefnemers in de praktijk aantonen een zekere mate van maatschappelijke doorbraak te ambiëren en hier ook concreet aan te werken. In bijlage 3 staat het overzicht van deze experimenten.
- 4) *Netwerk activiteiten met resultaat*
In de nu lopende projecttijd is het netwerk van mensen actief op het snijvlak van biomassa-valorisatie helder(er) geworden (voor overzicht netwerk: zie bijlage 4) . Bovendien zijn door de *community* nieuwe contacten ontstaan en benut, waarbij de aanvraag Groen Goud uit Landschapsonderhoud binnen Mooi Nederland (voormalige ministerie van VROM) door Landschaperfgoed Utrecht, St. Probos en Borgman Beheer vermeldenswaardig is. Daarnaast zijn meer op de achtergrond mensen en hun initiatieven aan elkaar gekoppeld, zoals Landgoed Welna en de provincie Gelderland.
- 5) *Uitvoering geven aan studentenactiviteiten binnen transitie-experimenten*
Tot op heden zijn er op verschillende vlakken studentenactiviteiten ontplooid:
 - a. Binnen de minor Duurzame Energie & Groene Grondstoffen (CAH Dronten) is de studiedag Reis door het Energielandschap (26-3-2010) georganiseerd. Contacten uit het netwerk van de *community* hebben inhoudelijke bijdragen geleverd en zodoende een afwisselend en leerzaam programma verzorgd.
 - b. In de ondersteuning van transitie-experimenten, zoals:
 - i. Innovatielandgoed Mulligen (Veluwe): Erwin Lammers (CAH Dronten) heeft een rekenmethodiek ontwikkeld voor de kwantitatieve bepaling van hoeveelheden biomassa uit landschapselementen in het werkgebied van het landgoed
 - ii. Landgoed Sandenburg (Utrecht): twee groepen studenten bosbouw & urban forestry (Van Hall Larenstein) hebben bouwstenen aangeleverd

voor de optimalisatie van het hakhout beheer tbv. energieproductie. Op basis van de uitkomsten wordt overwogen een houtkachel voor verwarming van de verschillende binnenruimten op het landgoed aan te schaffen.

- iii. Noord-Veluwe: WUR-bcc studenten hebben binnen een reguliere planologie-module visies ontwikkeld op energielandschappen. Deze visies zijn gepresenteerd aan de Projectleider houtige biomassa van het samenwerkingsverband Noord Veluwe.
- iv. Stoken op Streekhout: Michel Hoitink (CAH Dronten) die onder agrariërs uit het werkgebied van Stoken op Streekhout (lees: Achterhoek) onderzoek heeft gedaan naar kansen en obstakels voor opschaling t.b.v. effectiever (collectief) landschapsbeheer.

6) *Kenniscreatie m.b.t. domein van valoriseren biomassa uit natuur & landschap*

Er is een verkenning uitgevoerd naar beschikbaar onderzoeksliteratuur in de vorm van het ABC van Valorisatie biomassa uit natuur & landschap (zie bijlage 5). Daarnaast helpt een met direct betrokkenen (binnen- en buitenkring) opgestelde leeragenda (zie bijlage 6) een duidelijke focus aan te brengen

Rob Meijers, Landschaperfgoed Utrecht

John Riggers, Hogeschool Van Hall Larenstein

Minisymposium Valorisatie biomassa uit natuur & landschap. 16 maart 2011 – Helicon, Velp.

Effect subsidie

Met de subsidie is het volgende mogelijk gemaakt:

- a) projectleider, die a) als kennis- en kennisenmakelaar een actieve rol vervult als spin in het web van groene onderwijsinstellingen en praktijkprojecten en b) zorg heeft gedragen voor de organisatorische zaken en projectmanagement
- b) organisatie van “binnenkring” en “buitenkring” bijeenkomsten en zodoende a) aan het expliciteren van kennisbehoeften en –valorisatie en b) versterken en bestendigen van een kennisnetwerk op dit vlak
- c) sturing op kennisvragen binnen de verscheidene transitie-experimenten
- d) koppeling van groen onderwijs aan praktijk(experimenten) en praktijk(experimenten) aan het groen onderwijs

Maatschappelijke ontwikkelingen

Biomassa ten behoeve van energieproductie en als input van de *biobased economy* staat, ook met het nieuwe kabinet, in de warme belangstelling. Traditionele subsidies voor natuur- en landschapsbeheer staan daarentegen onder druk. Dit maakt alternatieve inkomstenbronnen voor natuur- en landschapsbeheer van eminent belang. We zien in de praktijk derhalve bevestigd dat een zoektocht gaande is naar hoe optimaal natuur- en landschapsbeheer vorm te geven, een beheer dat recht doet aan de kwaliteit van het

landschap, alsmede aan voldoende biomassa in juiste kwaliteit welke ingezet kan worden voor materiaal- en/of energieproductie. Dit maakt, mede gezien de reacties van betrokkenen, dat de CoP Valorisatie biomassa uit natuur & landschap midden in de interessante ontwikkelingen staat en duidelijk voldoet aan een behoefte een eigen gezicht te geven aan een zich ontwikkelend kennisdomein.

We hebben er voor gekozen regionale transitie-experimenten in ons werken centraal te stellen. Een dergelijke regionale focus herkennen we tevens in de regionalisering die het nieuwe ministerie van ELI voorstaat en zeker ook het GKC, getuige de ontwikkeling van regionale kenniswerkplaatsen.

Het KIGO-project heeft binnen het lectoraat Duurzame Energie & Groene Grondstoffen (met lector dr.ir. Han van Kasteren aan het roer) van de CAH Dronten een zichtbare en stevige rol ingenomen. Naast meer technisch en technologische projecten biedt de CoP Valorisatie biomassa uit natuur & landschap meerwaarde doordat hiermee het lectoraat ook met organisatorische en economische vraagstukken in aanraking komt.

Bedrijfsleven & praktijk

Doordat binnen de CoP Valorisatie biomassa uit natuur & landschap praktijk experimenten centraal staan, borgen we een maximale aansluiting bij vragen en behoeften uit de praktijk. Het gaat hierbij overigens nooit over experimenten vanuit het bedrijfsleven *sec*, doch altijd over co-producties tussen overheden, bedrijven, maatschappelijke organisaties en onderzoeks- en onderwijsinstellingen.

Voor studenten biedt deze aanpak op vele fronten meerwaarde: doordat zij al werkende weg problemen uit de praktijk oplossen en ervaren wat het is vraaggericht te werken, doen zij niet alleen nieuwe competenties op, maar dragen bovendien concreet bij aan maatschappelijke transities. Een dergelijke werkwijze sluit ons inziens perfect aan bij de belevingswereld van MBO-leerlingen en HBO-studenten en niet in de laatste plaats bij de wijze waarop Leren voor Duurzame Ontwikkeling idealiter wordt vormgegeven.

Uitgevoerde activiteiten & oorspronkelijke doelstellingen

De oorspronkelijke doelstellingen van de KIGO-aanvraag CoP Valorisatie biomassa uit natuur & landschap zijn vierledig. De tot op heden uitgevoerde activiteiten verhouden zich als volgt tot die doelen:

1. Groen onderwijs verruimen met thematiek van biomassa uit natuur & landschap; de verschillende onderwijsvertegenwoordigers vormen de brug tussen instelling en de CoP Valorisatie biomassa uit natuur & landschap, alsmede tussen de onderwijssituaties en de praktijk. M.n. in de betrokken HBO-instellingen zien we dat verruiming van het curriculum met biomassa-thematiek heeft plaatsgevonden (zoals onderwijsprojecten). Ook op de WUR heeft inmiddels een module gedraaid, die geïnspireerd op de ontwikkelingen inzake biomassa –maar zeker ook andere vormen van duurzame energie- studenten heeft uitgedaagd voor de regio Noord Veluwe een visie te ontwikkelen op energielandschappen. Voor wat betreft de deelnemende groene MBO's is er voor deze doelstelling nog wel werk te verzetten.
2. Ontwikkelen van kennisketen en –netwerk; getuige de reacties uit het werkveld, denken we dat aan deze doelstelling ruimschoots wordt voldaan. Er heeft zich inmiddels een uitgebreid netwerk ontwikkeld (zie nogmaals bijlage 4), die zich ook buiten de formele bijeenkomsten weten te vinden en gericht met elkaar samenwerken. We durven bovendien te stellen dat het merendeel van de interessante projecten op het snijvlak van natuur- en landschapsbeheer én biomassaprojecten bij ons bekend zijn en in min of meerdere mate aan zijn gehaakt bij (zoals bv. waterpark Lankheet, Stoken op Streekhout, streekhout Lochem), of zelfs ontstaan zijn dankzij de *community* (Groen Goud uit Landschapsonderhoud – Gelderse Vallei).
3. Versnellen, verdiepen en verbreden van innovaties door gerichte exploratie en exploitatie; zoals al eerder aangegeven, er zijn binnen enkele transitie-experimenten inmiddels (studenten)trajecten uitgevoerd die in belangrijke mate hebben bijgedragen aan de verdieping van kennisvragen. Mede dankzij die input hebben experimenten weer een vervolgstap kunnen maken.

4. Platform bieden voor 'mitsen en maren' (lees: bottlenecks) en deze bundelen; weliswaar fungeert de *community* als brandpunt waar betrokkenen hun vragen en problemen delen, en bovendien aan een aantal knelpunten is gewerkt, van bundeling richting (landelijke) overheid is geen sprake – actiepunt!

Kansen, knelpunten en risico's

Door expliciete profilering als dé praktijkgemeenschap voor natuur & landschapsbeheerders actief met biomassa-valorisatie hebben we inmiddels al wat deuren geopend (gekregen), ook bij lokale bestuurders (zoals bv. een wethouder van Lochem). Het actieve netwerk heeft bovendien een aantal vraagstukken naar voren geschoven uit de verschillende praktijk-experimenten die inmiddels zijn opgelost door studenten(teams). Met enige trots refereren we ook aan de hoge uitkomst (ca. 60 – 70 mensen van verschillend pluimage) op ons mini-symposium dd. 16 maart 2011, niet in de laatste plaats vanwege de vele kanten van biomassa uit natuur- en landschapsbeheer die we –dankzij ons netwerk- hebben kunnen laten zien.

Belangrijkste knelpunten die zich hebben voorgedaan betreffen:

- a) Onvoldoende personele bezetting op dit KIGO-project: bij het indienen van het voorstel hebben de betrokken onderwijsinstellingen zijn allen gecommitteerd aan het leveren van voldoende en vakbekwame projectdeelnemers. Gaandeweg het proces constateren we echter dat betrokken deelnemers afhaken door ziekte of andere verplichtingen. Het blijkt vervolgens lastig een passende vervanger te organiseren die feeling met het onderwerp weet te combineren met ruime ervaringskennis over reilen en zeilen van de instellingen en zodoende zaken verder kan helpen.
- b) Afwezigheid oorspronkelijke projectleider: dit KIGO-voorstel betreft een duidelijk voorbeeld van een bevlogen netwerker met een idee waarin vorm (*community of practice*) en inhoud (biomassa uit natuur & landschap) samenkomen en die anderen (zowel binnen groen onderwijs als buitenwereld) heeft meegekregen. Ondanks dat al het werk vervangbaar is, bleek het tijdens afwezigheid van de oorspronkelijke projectleider (overwerkt!) in de afgelopen maanden zijn ideeën over die vorm en inhoud krachtig staande te houden.
- c) Afhankelijkheid van voortgang en bereidwilligheid externen: uiteindelijk zijn het de transitie-experimenten die binnen deze KIGO centraal staan. Daarvoor hebben we gekozen, omdat we denken dat de praktijken en de energie van initiatiefnemers van de verschillende experimenten uiteindelijk bepalen of het kennisdomein als geheel zich beweegt – of niet. Het groene onderwijs als zodanig kan een dergelijke rol *nooit* op zich nemen, maar wel van betekenis zijn. Het groene onderwijs heeft hierdoor echter wel te maken met een zekere afhankelijkheid t.a.v. voortgang van experimenten en bereidwilligheid van bij die praktijken betrokkenen
- d) Mismatch in tijd en plaats tussen groen onderwijs en experiment: (groen) onderwijs is flexibel binnen hele strakke kaders (!) en m.n. voor MBO-instellingen ook nog ruimtelijk gebonden. Als er zich een interessante kans voordoet voor het groene onderwijs om mee te draaien in een praktijkproject, dan betekent dit niet automatisch dat een instelling daar ook klaar voor is en vice versa. Het schort, met andere woorden, aan een actieve programmering waarbij instelling expliciet gekoppeld wordt aan experiment.

Onhaalbare aannames en/of doelstellingen cq. te hoge verwachtingen?

Elke CoP bestaat bij gratie van mensen, hun ideeën en input. Veelal groeit een *community* organisch in bestaande netwerken en binnen een bepaald begrensde kennisdomein. De CoP Valorisatie biomassa uit natuur & landschap kende een meer geforceerde en vooral projectmatige start, waar een aantal spelers (groene onderwijsinstellingen + regio Noord Veluwe) min of meer tot elkaar veroordeeld werden (uiteeraard vanuit eigen keuze) zonder elkaar te kennen. Dat viel soms lastig te verenigen met het uitgangspunt van een *community* waarin meer ruimte wordt genomen om elkaar te leren kennen en al werkende weg stappen te zetten. Bovendien voert het groene onderwijs zelf geen *practices* (praktijken) uit, waardoor de afhankelijkheid én bereidwilligheid van initiatiefnemers in de buitenwereld (m.n. ondernemers / natuur & landschapsbeheerders / terreineigenaren) om binnen de CoP een

actieve rol in te nemen groot is.

Daarnaast merken we in de praktijk dat de verwachting t.a.v. 'het verruimen van het groene onderwijs met groene biomassa' op velerlei wijze te interpreteren is. Binnen m.n. de beide deelnemende HBO-instellingen constateren we al positieve beweging op het onderwerp, niet in de laatste plaats wegens persoonlijke betrokkenheid binnen de CoP gekoppeld aan inzicht in de organisatie en de inhoud van modules. Zo'n uitgangspositie geeft kracht om door te pakken en daadwerkelijk de verbinding te leggen tussen vragen uit de praktijk en onderwijssituaties. We bemerken dat een dergelijke slag binnen de deelnemende MBO-instellingen nog niet is gemaakt. We wijten dit mede aan het feit dat de aangeschoven MBO-docenten veelal vakspecialisten zijn, die m.n. ingezet worden binnen bepaalde modules, doch geen verantwoordelijkheid hebben voor het geheel.

Welke activiteiten worden nog uitgevoerd?

De komende maanden (tot het eind!) zetten we in ieder geval de volgende zaken hoog op de agenda:

1. Gerichtte ondersteuning aan tien - vijftien lokale / regionale experimenten om daarmee een koppeling te leggen tussen vraagstukken en uitvoeringsideeën binnen de verscheidene transitie-experimenten én het groen onderwijs teneinde stevige(re) verbindingen te creëren tussen onderwijssettings en praktijk(en); m.a.w. we willen hoog inzetten op de verbinding tussen leerlingen, studenten en hun docenten en op te lossen praktijkvraagstukken. We willen hiermee tegemoet komen aan knelpunten van afhankelijkheid en bereidwilligheid externen en tevens actiever sturen op planning in de tijd (knelpunt mismatch).
2. Meer inzetten op het bezoeken van elkaar projecten ("bij elkaar op de koffie gaan") om te ervaren in welke stadia de verschillende experimenten zich bevinden; niet in de laatste plaats willen we hiermee bereiken dat we ons niet alleen richten op het 'hoofd', maar zeker ook op het 'hart' (wat drijft ons / wat geeft energie / waar doen we het voor).
3. Wereldkundig maken van leerervaringen en door gerichte schrijfactiviteiten te ontplooiën t.a.v. artikelen in vakbladen en handboek; de eerste ideeën hiervoor zijn geopperd, de slag naar uitvoering moet nu worden gemaakt
4. Organisatie van een buitenlandse studiereis, naar een baanbrekend initiatief (zoals een energieneutraal dorp in Duitsland). De voorbereidingen hiervoor zijn inmiddels in volle gang.
5. Toewerken naar onze eigen Green Deal -al dan niet met nationale / regionale overheden- waarbinnen we de verschillende experimenten strategisch aan elkaar verknopen, belangrijkste bottlenecks benoemen, oplossingsrichtingen aandragen en onze wensen en ideeën voor de toekomst bundelen.

Maatschappelijke ontwikkelingen ter ondersteuning

In de afgelopen maanden hebben we overzicht over en inzicht in de verscheidende transitie-experimenten gecreëerd en spelers gecontacteerd. Uit onze analyse bij aanvang van het traject bleek dat er geen (inter-regionaal) leernetwerk binnen het kennisdomein van groene biomassa valorisatie actief was. Die analyse blijft vandaag de dag overeind. Wel kunnen we constateren dat m.n. de provincie Gelderland (programmamanager Jeroen Sluijsmans) zeer actief is op het vlak van de *biobased economy* en daarmee ook met de verwaardiging van biomassastromen uit natuur en landschap. Zo heeft in Gelderland de afgelopen maanden het traject Op Eigen Hout <http://opeigenhout.wing-wageningen.nl/> gelopen. In dat traject is ingezet op het activeren van gemeenten bij het ontplooiën van activiteiten t.a.v. biomassaprojecten en meer in het bijzonder ontwikkelen van houtkachels. We bekijken nu in samenspraak met de provincie Gelderland hoe dat traject in verbondenheid met de CoP kan worden voortgezet.

3. Vernieuwing

Met de CoP Valorisatie biomassa uit natuur & landschap hebben we een vernieuwend concept binnen het groen onderwijs geïntroduceerd waarmee a) de buitenwereld en de binnenwereld (groen onderwijs) elkaar binnen transitie-experimenten treffen en b) zodoende al werkende weg interdisciplinair en met hulp en inzet van velen de praktijk verder te helpen en te bestendigen. Er is een uniek netwerk (aan het) ontstaan, waarbinnen key-spelers in het domein der groene biomassa

4. Adviezen adviescommissie

Ten aanzien van de adviezen van de adviescommissie het volgende: aangeraden werd –o.a.- aansluiting te zoeken met de Technische Universiteit Delft en dan vooral de vakgroepen die zich bezighouden met “chemische valorisatie”, d.w.z. het uiteenrafelen van biomassa. Gezien de verbinding met het programma Natuur & Landschap binnen het GKC, interesse van deelnemers aan de CoP, de positie van betrokken organisaties en niet in de laatste plaats de vraagstukken uit de praktijk (experimenten), menen wij dat aanhaken bij dergelijke onderzoeksagenda’s een –chemische- brug te ver is. Onze focus ligt in die zin meer in het van de grond krijgen van effectieve en efficiënte biomassaketens en optimaliseren van natuur- en landschapsbeheer ten einde bepaalde biomassa-opbrengsten te bestendigen, dan inzicht krijgen in de chemische mogelijkheden van biomassastromen.

5. Wijziging uitvoeringsplan

N.V.T.

6. Positie organisatie

De samenwerking met andere organisaties, ook buiten het officiële samenwerkingsverband, is kwalitatief in woord te vangen: voorspoedig! Wel moet hierbij opgemerkt worden dat hiervoor voortdurende aandacht aan relaties met die buitenwereld wordt geschonken en gericht op wordt gestuurd. Ook over de resultaten is de omgeving tevreden, alhoewel de verwachtingen ten aanzien van de inhoudelijke bijdragen soms hoog gespannen zijn en m.n. qua snelheid van handelen er soms wel opmerkingen worden gemaakt.

7. Financiën

Naast gemaakte uren door de betrokken onderwijsinstellingen én de regio Noord Veluwe, zijn er slechts enkele uitgaven gedaan behorend bij de voortgangsbijeenkomsten van de *community*.

De verschillende onderwijsorganisaties leveren de komende weken hun tijdsbestedingen nog aan ons aan. Meer hierover volgt in een later stadium.

8. Tekst voor Groen Kennisnet

Binnen de *Community of Practice* Valorisatie biomassa uit natuur & landschap werken professionals binnen een tiental lokale en regionale transitie-experimenten in de provincies Flevoland, Gelderland, Overijssel en Utrecht samen met groene onderwijsinstellingen aan vraagstukken uit de praktijk. Onderwijsinstellingen reiken daarmee ontbrekende puzzelstukjes aan en leveren gerichte input die de experimenten verder helpen in hun zoektocht naar verwaarding van groene biomassastromen.

De volgende experimenten nemen een centrale positie in het handelen van de praktijkgemeenschap in: EnergieTuin CAH Dronten (Fl.), Innovatielandgoed Mulligen - Oldebroek (Gld.), Landgoed Sandenburg - Langbroek (Ut.), Landgoed Welna - Epe (Gld.), Mooi Nederland - Gelderse Vallei (Ut. / Gld.), Mooi Nederland - Noordoost Twente (Ov.), Stoken op Streekhout - Achterhoek (Gld.), Streekhout Lochem - Lochem (Gld.), Waterpark Het Lankheet (Ov.). Daarnaast wordt "speelruimte" (werk- en leerruimte) vrijgehouden om nog enkele experimenten te begeleiden.

Enkele successen van de community zijn: a) een groep studenten van Van Hall Larenstein, die in opdracht van Landgoed Sandenburg, denkwerk heeft verricht inzake de (on)mogelijkheden voor het optimaliseren van hakhoutbeheer en biomassaproductie, b) een CAH-afstudeerder die voor Innovatielandgoed Mulligen rekenwerk heeft verricht omtrent biomassa-opbrengsten uit landschapselementen, c) Landschaperfgoed Utrecht, Borgman beheer & St. Probos die elkaar tijdens een CoP-bijeenkomst hebben ontmoet en een gezamenlijke Mooi Nederland aanvraag (met succes!) hebben ingediend, d) een groep WUR-studenten die, in het kader van een PlanningsAtelier over ruimtelijke ontwikkelingen, voor de regio Noord Veluwe visies op energielandschappen heeft ontwikkeld en e) een CAH-student die voor het project Stoken op Streekhout (Achterhoek) motivaties en randvoorwaarden voor deelname aan Stoken op Streekhout onder zowel agrariers met landschapselementen alsmede potentiële (duurzame) energiegebruikers onderzocht.